

Fejes Nárcisz és P. Balogh Andrea, szerk. *Queer Visibility in Post-Socialist Cultures*. Bristol és Chicago: Intellect, 2013, 245 oldal. ISBN: 978-1-84150-630-2, ár: £45, \$64.5.

Ez a recenzió a P. Balogh Andrea és Fejes Nárcisz szerkesztésében közreadott *Queer Visibility in Post-Socialist Cultures* című tanulmánykötettel foglalkozik. Először az értelmezéshez választott fogalmi keretet vázolom fel. A második részben a kötet szerkezeti és tematikus felépítését és felvetett problémáit ismertetem.

Az én és a „magamutogató” Másik

Mit jelent az: láthatónak lenni? Szininek, a Kampec Dolores alapító tagjának és egykori énekes-gitáros-basszusgitárosának szavaiból arra következtethetünk: a láthatóság, a látva lévő lét a határokkal van összefüggésben. Szini ezt mondja az *Eltitkolt évek*-ben, Takács Mária idősebb magyar leszbikusokról szóló dokumentumfilmjében (2009):

Tudod, amikor most például volt ez a felvonulás vagy mi, és akkor voltak ilyen riportok – a rádiót hallgatom néha –, és akkor ilyen dumákkal jönnek, hogy 'Jaj, nincs nekem semmi bajom velük, csak hát ne mutogassák magukat az utcán!', vagy nem t'om, mi. Szóval a falra tudok mászni, hogy hol vannak az emberek határai, sehol. Nagy nullák, szóval érted, az ilyen színvonal nem színvonal, érted... Most kivel lehet itt vitatkozni, miről? Hát hogyha valaki ilyen szinten van, érted, hogy 'ne mutogassa magát', hogy ez jut eszébe arról, hogy valaki oda kiáll, és egy ilyen nehéz dolgot csinál...

„Az emberek határai” alatt érthetünk konkrét, fizikai határvonalakat. Ilyen például a budapesti melegfelvonulást minden évben biztosító kordon. De gondolhatunk itt kevésbé tárgyiasítható, bár ugyanúgy konkrét és fizikai, a hipervizibilis, ugyanakkor évente csak egyszer megrendezett Pride-on túlmutató korlátokra is. Mint Csabai Márta és Erős Ferenc írják azonos című munkájukban¹, ezek olyan testhatárok és énhatárok, melyek az én és a nem-én, a szelf és a Másik viszonyát határozzák meg.

Erős és Csabai kiemelik: „határok nélkül nem létezik én, nem létezik identitás” (Csabai és Erős 2000, 32). Ezek a határok ugyanakkor szükségszerűen képlékenyek: mivel a társadalmi térben élő én nem lehet önmaga referenciapontja, szüksége van másokra önnön test- és énképének

¹ Csabai Márta és Erős Ferenc, *Testhatárok és énhatárok. Az identitás változó keretei* (Budapest: József Műhely Kiadó, 2000).

kialakításához. Ez a Lacan tükörfázisában, valamint a testkép fenomenológiai megközelítésében is megjelenő elképzelés

„abból a nietzschei gondolatból származtatható, hogy a szelf realizációja saját tudatosságának komplex, 'duális' jellegéből fejlődik, mely utóbbi nem más jelent, mint a szelfnek a másikkal (Istennel, természetel, kultúrával, történelemmel és *más szelfekkel*) való kapcsolatát.” (133, *kiemelés tőlem*)

A diffúz nietzschei szelf elsősorban nem azokat a hatalmi folyamatokat példázza, amelyek elválasztják, vagy egyenesen egymást kizáró ellentétekként azonosítják az ént és a nem-ént. Ellenkezőleg: a különbözőség „produktív módon jelenik meg, a Másik aktívan hozzájárul a szelf létrehozásához” (ibid). Ez természetesen fordítva is igaz: az én konstitutívan viszonyul a Másikhoz.

De vajon erről van-e szó az *Eltitkolt évekből* származó idézetben? A rádióriport alanya előbb azt mondja: „Jaj, nincs nekem semmi bajom velük, csak hát ne mutogassák magukat az utcán!” A „velük” funkciója itt egyértelműen az én és a nem-én különválasztása, először mégis úgy tűnhet, a megszólaló nem utasítja el a szexuális és a nemi identitásból fakadó különbséget („nincs nekem semmi bajom velük”). Ugyanakkor erőszakos vizualitásként, „magamutogatásként” értelmeződik a közös társadalmi térben, „az utcán” való megjelenés. Azaz, ahelyett, hogy teret adna (figurálisan és átvitt értelemben is) a szelf és a Másik konstitutív, szükségszerűen kölcsönös viszonyának, a normák kiszabására vállalkozó riportalany inkább korlátot húz az identitások között. Eközben előnyt kovácsolva a queerhez képest mindenestre normatív identitásából,² saját énje társadalmilag jelöletlen marad. Pontosan normativitása, és az ebből fakadó láthatatlanság folytán képes egy metafizikai csavarra: a nem-LMBTIQ-szelfet³ univerzális referenciapontnak tekintheti, amiből kiindulva lehetséges a melegség magánügyként aposztrofálása (míg a nem-queer szexualitás közügy marad). Eközben beszélői pozíciója éppen az LMBTIQ

² A normativitás természetesen nem feltétlenül azonos a heteroszexualitással; a fenti példában a normatív identitás konkretizálható szexualitás helyett pusztán normakövetőként, a queerhez képest „normális” különbségként jelenik meg. A bináris oppozíciók mentén történő, automatikus megjelölés (ha nem az egyik, akkor a másik; ha nem heteró, akkor homo) nemcsak azért problematikus, mert az LMBTIQI mozaikszóiban sokkal több lehetőség rejlik, hanem azért is, mert leegyszerűsíti a szexuális identitás és a láthatóság közötti viszonyt. A *Magyar Narancs* vitát kavaráó cikkében Jobbágy Tamás például így tudósított a 2004-es Pride-ról: „egy, a menetet célba vevő középkorú férfi elhibázta a kőhajgálást, és egy rendőrt talált el. A *heteroszexuális agresszort* elfogták...” (2004. július 5., 24. Kiemelés tőlem.) Takács Judit – jogosan – így reagált a következő számban: „[T]ényleg, már akartuk is kérdezni, honnan lehet őket felismerni?” (2004. július 15., 4).

³ A recenzióban a homoszexuális, meleg, queer és LMBTIQ (leszbikus, meleg, biszexuális, transz, interszex, queer) kifejezéseket rokon értelmű gyűjtőfogalmakként használom

jelentette különbözőségtől eltérve, ahhoz képes értelmezhető, azonosítható. Az univerzális szelf, az „emberek” határai úgy vannak tehát „sehol”, hogy közben mindenütt ott húzódnak.

A queer szelf és a földrajzi imaginárius

A határproblematika fontos szerepet kap a *Queer Visibility in Post-Socialist Cultures* című kötetben. Mint a szerkesztők az előszóban megjegyzik: az egykori szovjet blokk államait és utódállamait előtérbe helyezve céljuk éppen a földrajzi-imaginárius választóvonalak korrigálása volt. Azért szükséges ez a korrekció, írják, mert „[m]ég mindig előfordul, hogy az 'Európával' foglalkozó tudományos publikációk csak nyugati esettanulmányokat szerepeltetnek” (2013, 4).⁴ Példa erre Robin Griffiths antológiája, a szakirodalomban gyakran hivatkozott *Queer Cinema in Europe* (2008), amely talán elsőként foglalkozott kortárs, nem angol nyelvű LMBTIQ filmes művészettel és filmelmélettel. Griffiths azonban sajátosan szelektív, érvel P. Balogh és Fejes, hiszen „hallgatólagosan Németország keleti határaival húzza meg a queer Európa körvonalait” (ibid.). A mérleg nyelvét átbillentve, radikális kritikaként, a *Queer Visibility* „kizárólag a poszt-szocialista európai országokra fókuszál” (3).

Váratlan ez a váltás *országokra* a címben foglalt *kultúrák* helyett rögtön az előszó elején, és feloldatlan, reflektálatlan marad a rendkívül rövid, alig öt és fél oldalas szövegben. Ez a hangsúlyeltolódás a nemzetállamokat teszi a poszt-szocialista queer vizibilitás elsődleges értelmezési keretévé. Ennek megfelelően a kötet fő erőssége a szexuális és nemzeti identitások összefüggéseinek bemutatása; tíz esszében olvashatunk bolgár, cseh, szlovák, szlovén, orosz, magyar, horvát és szerb példákrol. Szupranacionális folyamatokat is vizsgálva ezeket számos szerző köti az Európai Unióhoz, az uniós identitáshoz, valamint a diszkriminációellenes EU-intézkedésekhez. A szövegekben találunk példákat több államot érintő összefüggésekre, kulturális hasonlóságokra is: Marko Dumančić „poszt-jugoszláv”, Imre Anikó pedig magyar, szlovén és román filmek narratíváit és fogadtatását kapcsolja össze. Mások utalnak a Nyugat/Kelet, Kelet/még keletibb oppozíciókra. Nicole Butterfield ezt a térségbeli differenciálódást az ún. fészkelő orientalizmusok („nesting orientalisms”) fogalmával magyarázza. Ez a Milica Bakić-Haydentől származó kifejezés a „Keletek fokozatait” jelöli, miszerint míg „Ázsia 'keletibbre van' vagy 'másabb', mint Kelet-Európa, magában Kelet-Európában ez a fokozatosság úgy termelődik újra, hogy a Balkánt tartják 'legkeletibbnek'; a Balkánon belül pedig hasonló alá- és fölérendeltségi viszonyok képződnek” (Bakić-Hayden 1995, 918; idézi Butterfield 23). Hiányoltam azonban egy olyan szerkesztői intervenciót,

⁴ A kötetből származó idézetek saját fordítások.

amely – akár a kötetet lezáró konklúzióként – részletekbe menően foglalkozna a kelet-közép-európai *térséggel*, a kulturális transzfer, az országokkal egybe nem eső identitások, a diszlokáció és a nemzeti szinten is plurális meleg kultúrák kérdésével, a többi, a *Queer Visibility*-ben nem tárgyalt poszt-szocialista országra vonatkozóan is.

A kötet három részre tagolt. A „Queer Negotiations of Post-Socialist Identities” [„Queer viták a poszt-szocialista identitásokról”] és a „Queer Politics and Activism” („Queer politika és aktivizmus”) részek címei azonban szinte bármely, a *Queer Visibility*-ben szereplő szövegre vonatkozhatnának. A „Configurations of Queer in Post-Socialist Media” [„Queer alakzatok a poszt-szocialista médiában”] elnevezés pedig specifikussága ellenére sem segíti az olvasót: a kötetben filmmel összesen négy tanulmány foglalkozik, de ezek közül csak három található ebben a részben; ugyanakkor a bulvármédiumok queer-reprezentációit több szerző is a nemzeti queer-kép kialakításának fontos tényezőiként említi. A szövegek közös jellemzője, hogy beszélnek a tárgyalt folyamatok történeti háttéréről, és ebben az 1989 utáni átmeneti időszakot hangsúlyozzák. A feltárt kontextusok a poszt-szocialista jelzőnek megfelelően diszkontinuitásokat, vagy éppen rejtett kontinuitásokat, sajátos temporalitásokat mutatnak be.

A következőkben a *Queer Visibility* hat, problémafelvetésében és érvelésében legizgalmasabb tanulmányát mutatom be. Brian James Baer és Kevin Moss az orosz nemzeti identitásról ír; Sergei Panayotov és Marko Dumančić az EU-val azonosított melegségre fókuszál; míg Nicole Butterfield, valamint a Simona Fojtová és Věra Sokolová szerzőpáros a jogon kívül operáló hatalom problematikáját ismerteti.

A kötet talán legkonzisztensebb érvelésű, legdinamikusabb írása Brian James Baeré. Baer egy másik szerzőhöz, Kevin Mosshoz hasonlóan az orosz nemzeti identitás homoszexualitással való kapcsolatát vizsgálja. Azonban míg Moss olyan filmekkel foglalkozik, amelyek vagy a meleg identitások ábrázolásával kísérleteznek, vagy pedig a múltat írják újra a Puskinhoz hasonló orosz nemzeti ikonok homofóbiájának retroaktív létrehozásával, addig Baer a mai Oroszországban domináns melegellenes irodalmi és irodalomelméleti, valamint pop-pszichológiai diszkurzus történeti keretét adja. Mindkét szerző ontológiai problémákkal foglalkozik: Moss a képi megjelenítés létrehozásával, Baer pedig a homoszexualitás ontológiai negációjával. Mint Baer írja: a szovjet érában a homoszexualitás nem csupán láthatatlan volt – a puszta létezését is tagadták. A *Zabhegyező* orosz kiadásában például – elejét véve a nem-normatív asszociációknak – ’pszichó’-nak fordították az angol ’pervert’ kifejezést.⁵ Baer szerint ez a

⁵ A regény 24. fejezetében a főszereplő Holden Caulfield a vele talán kikezdő tanárát, Mr. Antolinit nevezi perverznek. Az eredeti szöveg így hangzik: „I know more damn *perverts*, at

nyelvpolitikai gesztus összhangban áll a ma is domináns orosz univerzalizmussal, amely a nemzeti tisztaságot és homogenitást hangsúlyozza a nyugati importnak tekintett individualizmussal szemben. Az egyénieskedő különbözőségként láttatott homoszexualitás összeegyeztethetetlen a hegemon orosz léttel; a nemzeti egységet az egyénnel szembeállító logika szerint valaki vagy orosz, vagy meleg. Ezt mutatja az is, hogy amikor Oscar Wilde unokája, Merlin Holland Szentpéterváron olvasott fel 2006-ban, egy queer-ellenes tüntető azt kiabálta: „Ez a mi országunk!” (39).

Moss esszéjéből kiderül: a homogén, melegmentes nemzeteszmény hatással van a filmes vizualitás politikájára is. Itt az én/Másik, kint/bent ellentétpárok érvényesülnek, mint azt a külföldi melegtémájú filmek viszonylagos elfogadottsága jelzi. Moss a filmrendező Olga Sztolpovszkaját idézi: „Mindaz, amit Almodóvar filmjeiben látunk, valahol máshol történik, valakivel, valahol ott Nyugaton. [...] A nehézségek és a felzúdulás akkor kezdődnek, amikor [az ilyesmit] oroszok közt ábrázoljuk” (211). A külföld/belföld ellentét különösen érvényes Sztolpovszkaja esetében: Dmitrij Troickijjal közösen rendezett filmjét, a *Téged szeretlek*-et (*Я люблю тебя*, 2004)⁶ más-más befejezéssel mutatták be az orosz mozikban és a nemzetközi fesztiválokon. A fentiek ellenére Moss komplikálni képes Baer fogalmi apparátusát. Mint állítja: történeti háttérét tekintve az orosz nemzeti identitást nem lehet duálisan, a Nyugat/Kelet, birodalmi/gyarmati, civilizált/barbár jelentéspárok mentén értelmezni. Vagy azt állítjuk tehát, hogy „Oroszország Kelet és Nyugat között terül el, vagy azt, hogy Kelet is és Nyugat is” (200). Moss célja, hogy bonyolítsa a „perverzió háromtagú földrajzának” elvét. Ez a Dan Healey-től és Baertől származó fogalom arra utal, hogy az oroszországi homoszexualitás a civilizált, individualista Nyugat vagy a primitív, barbár Kelet befolyásának tekintendő. Moss éppen a *Téged szeretlek* kapcsán emlékeztet: az orosz szexualitás sem *tabula rasa*. Timofei, a film biszexuális főhőse például Csajkovszkij-rajongó: csengőhangja a *Diótörőből* származik, és a lakásában tartja a zeneszerző mellszobrát. Csajkovszkij szó szerint útban van, mikor Timofei szeretkezni próbál barátnőjével, Verával: „Nem tudom megtenni!” – szakad ki Timofeiből (208).

---

schools and all, than anybody you ever met, and they're always being *pervery* when I'm around.” Gyepes Judit 1964-es magyar fordításában így hangzik az idézett rész: „Ismertem sok ronda, *perverz* alakot, iskolában, meg minden, többet, mint te valaha is, és mindig akkor jön rájuk, ha én a közelben vagyok” (Salinger 1983, 17; *kiemelés tőlem*).

⁶ A magyar nyelvű címek azt jelzik, hogy a filmet Magyarországon is forgalmazták. Egyébként a filmek az eredeti és a nemzetközi piacra szánt angol címmel szerepelnek.

A *Queer Visibility* ugyan 2013-ban jelent meg, azonban az Oroszországgal foglalkozó két esszé a Pussy Riot színrelépését és az ún. „meleg propaganda” elleni intézkedéseket megelőző időszakot tárgyalja. Szomorúan rezonál most Baer optimizmusa: „Egy olyan időszakban, amikor viszonylag laza a cenzúra, és egy olyan országban, amely Európa részének tekintí magát, kevés az esély arra, hogy a homoszexualitást újra büntetni fogják” – írja (51).

A nem-normatív szexualitásokat övező frusztrációk klimaktikus pontja a kötelező melegség képzete. A szervezett, mindent átszövő homoszexualitás kényszerképzetét a legtöbb esszé említi; a bolgár populizmus queer-fogalmáról szóló írásában Sergei Panayotov ezt a homintern-jelenséggel azonosítja. A ’homintern’ kifejezés az 1930-as évekből származik és talán W. H. Audentől ered; a Kominternre rímel, és „a meleg művészek és a domináns kultúra közötti összetett kapcsolatot jelölte” (Harker 2009, 192). A homintern viccnek indult, a hegemon művészeti diszkurzusba kerülve azonban iróniája gyorsan eltűnt. A kritikusok figyelmeztettek: „alattomos levendulaszínű veszedelem közelít, amely alássa az amerikai kultúra *maszkulinitását* és *férfias erejét*” (ibid., kiemelés tőlem). A homintern felemlegetése különösen hatásos a melegeket „az emberekkel” szembeállító populista diszkurzusban.⁷

A homintern egyfajta láthatatlan, ám befolyásos elitként, melegmaffiaként jelenik meg a bolgár populizmusban. A bolgár politikai kultúra két fő jellemzője a politikai pártok őszinte utálata, valamint a konstans hivatkozás a nép „véleményére, érzéseire, gondolataira, a politikán innen és túl” – írja a bolgár politológus, Svetoslav Malinov (2008), Panayotov fő forrása.⁸ Az intézményeket illetően a politika domináns közbeszédbeli értelmezése érvényesül, mégpedig az, hogy a politika lényegét tekintve a magánérdekek közszféréra erőszakolása. Az EU-s intézményektől is irtózó bolgár politikai kultúra tehát eredendően populista jegyeket mutat: különbséget tesz a kormányzó és egyéb elitek, a szakértők és a nép között; majd pedig elvárja, hogy a hatalommal rendelkező elitek meghajoljanak a népakarat előtt, hiszen „a nép az igazi elit.” Malinov ezt az „anti-anti-egalitarianizmust” radikális demofiliának hívja. Az EU-csatlakozás feltételeként Bulgária diszkriminációellenes törvényt vezetett be; a „felülről jött” legalizálási kényszer ahhoz vezetett, hogy az elitek szerepét az LMBTIQ-emberek és az EU kapták. Ugyanakkor a törvény pusztá léte kétségbe vonta, hogy vajon tényleg mindenkire kiterjed-e a természetesnek,

⁷ Mint ezt a „buzilobbyi” magyar neologizmus példája is mutatja. A hominternnel kapcsolatos összeesküvéselméletekről részletesen itt: Gregory Woods, „The ’Conspiracy’ of the ’Homintern’”, *The Gay and Lesbian Review Worldwide*, Vol.10, No. 3 (2003), 11-13.

⁸ Malinov rendkívül érdekes, korszerű írása megtalálható a [Eurozine](#) oldalán.

normatívnak tartott bolgár tolerancia és a Másikkal szembeni nyíltság. Ezért, írja Panayotov, a bolgár populizmusban az EU az igazi perverzció (168).

A nemzeti önképet a filmes vizualitásokkal kapcsolva Marko Dumančić szintén megemlíti, hogy a poszt-jugoszláv térségben gyakran azonosítják az EU-t a meleg jogvédőkkel:

a Nyugat-Balkánon a meleg/leszbikus láthatóság kérdése nem különíthető el a nemzeti identitásokat övező félelmektől, hiszen ezeket [az identitásokat] sújtja a háborús korszak mitológiája, a félelem, hogy megbélyegzik őket balkániként/nem-európaiként, és az EU terjeszkedése. (60-61)

A szexualitás/etnicitás/vallás különbözőségeit figyelembe véve Dumančić valójában az interszekcionális elemzés fontosságát hangsúlyozza. Mint látni fogjuk, a *Queer Visibility*-ben Butterfield esszéjében bomlik ki igazán ez az egymást metsző alárendeléseket elemző módszer. Dumančić három filmet tárgyal: a horvát *Fine Dead Girls* (*Fine mrtve djevojke*, Dalibor Matanić, 2002) leszbikus kapcsolatot mutat be, a szerb *Obituary for Escobar* (*Citulja za Eskobara*, Milorad Milinković, 2008) transzszexuális szerelmi szálát sző egy maffia-vígjátékba, a szintén szerb *Irány Nyugat!* (*Go West*, Ahmed Imamović, 2005) pedig egy meleg muszlim fiú visszaemlékezése arról, hogy hogyan élte túl a boszniai háborút női ruhában, szerb partnerét végül elveszítve. Dumančić párhuzamot von a homoszexualitás nemzeti konstrukciói és a nemzetiségpolitika között. Egy konzervatív kritikust idéz, aki így háborgott a *Fine Dead Girls* kapcsán: „Hát miattuk vívtuk meg a háborút?” (61).

A törvényi reform korlátairól írva Valerie Lehr (1999) amellett érvel, hogy a jogokra alapuló stratégia nem képes szembeszállni a jogi kereteken kívüli operáló hatalommal. Lehart a *Queer Visibility* cseh szerzőpáros, Simona Fojtová és Věra Sokolová idézi, de meglátása Butterfield szövegére is vonatkozatható. Butterfield a Horvátország EU-csatlakozását megelőzően bevezetett törvényt vizsgálja, amely tiltja a szexuális identitáson alapuló hátrányos megkülönböztetést, és amely, érvel Butterfield, mind a jogérvényesítést, mind pedig a törvényalkotás gyakorlatát tekintve is problematikus. Az országban magas a munkanélküliek száma, a törvény viszont egyedül a munkahellyel rendelkezők számára kínál védelmet. A jogérvényesítéshez, a perhez pénzre van szükség, és a sértettnek nyilvánossá kell tennie nem-normatív szexuális identitását egy normatív közegben. A törvény tehát az egyénre helyezi a hangsúlyt, és nem a diszkriminációt lehetővé tévő kultúrára és governmentálisra. Ezáltal úgy hozza létre „a szexuális kisebbség kategóriáját”, írja Butterfield, „hogy a hátrányos megkülönböztetés és az egyenlőtlenség egymást metsző, komplex tengelyei és a megélt tapasztalatok rejtve maradnak, miközben az egyének pusztán a

szexuális identitásuk vagy identitásuk egy része alapján azonosított tárgyakká válnak” (27). Rosalind Petchesky-t követve Butterfield ezért az alárendelések interszekcióit felismerő, alulról felfelé szerveződő, pozitív *szexuális jogok* létrehozása mellett érvel. Ilyenek a szexuális egészség és integritás, valamint az anyagi biztonság alapjoga, amelyek társadalmi javakként ismernék el a szexuális autonómiát, és a biztonságos és kielégítő szexuális életet.

A meleg jogérvényesítés korlátaival, de a jogok és a radikális queer politika kapcsolatával is foglalkozik Fojtová és Sokolová. Mint írják, a korábban férfiak által dominált cseh meleg aktivizmus a csendes bevonódás stratégiáját követte, és a heteroszexuális családok megbonthatatlan szentségét hirdetve érte el jogainak biztosítását. Csehországban 2006 óta létezik a bejegyzett élettársi kapcsolat intézménye; a regisztráció azonban automatikusan megvonja az örökbefogadás jogát – azaz a család fogalma és a meleg kapcsolat törvényesítése kizárják egymást. Igazán az örökbefogadás körüli, főként leszbikusok által kezdeményezett társadalmi vita tette láthatóvá a homoszexualitást Csehországban, hiszen „a széles körben elfogadott, kimondatlan logika szerint a gyerekek mindenkire tartoznak, nemcsak a szüleikhez” (115). A szerzők viszonylagos sikerről is be tudnak számolni: a médiavitákban résztvevő, a meleg örökbefogadást korábban vehemensen ellenző konzervatív pszichológus ajánlására egy testi fogyatékkal élő meleg férfpár örökbe fogadhatott egy vak gyermeket. Igaz, mint Fojtová és Sokolová megjegyzik, csak a páros egyik tagja lehetett örökbefogadó; az igazi eredmény itt az, hogy az eljárás során az apa homoszexualitása ismert tény volt. A hagyományos családmódellem meleg újratermelése, a továbbra is létező önkéntes láthatatlanság kapcsán a szerzők azonban figyelmeztetnek: a cseh meleg diszkurzus főárama a társadalmilag elfogadott, a „normális” felé tart.

A *Queer Visibility*-ben olvasható szövegek fókuszában a szexuális identitások és az elsősorban nemzeti keretek között működő társadalmi normák viszonya áll. A többszörösen összetett különbségek kapcsán felmerül a kérdés: milyen egyenlőtlenségeket takar el, és milyen érdekérvényesítést tesz lehetővé a normalitás fogalma? A recenzióban utoljára tárgyalt írás felveti a többközpontú, plurális melegpolitika, a társadalmi normákon egyszerre belül és kívül létező, a normakövetésre a „melegházasság” révén relatíve jogosult, erre talán interpellált homoszexuális identitások problémáját. A kötetben ez a normatív queer identitások egyedüli példája, amely a közép-kelet-európai térségben újnak számító helyzetre reflektál. Azonban továbbra is fontos, hogy feltegyük az eredeti kérdéseket.

Koller Nóra
Gender Initiativ Kolleg, Universität Wien

Felhasznált irodalom:

- Csabai Márta & Erős Ferenc. 2000. *Testhatárok és énhatárok. Az identitás változó keretei*. Budapest: Jászöveg Műhely Kiadó.
- Harker, Jaime. 2009. „Look Baby, I Know You. Gay Fiction and the Cold War Era.” *American Literary History* 22.1, 190-206.
- Jobbágy Tamás. 2004. „IX. Meleg- és Leszbikus Fesztivál. Ha megdobnak kővel.” *Magyar Narancs* (július 8.), 24-26.
- Malinov, Svetoslav. 2008.01.28. [„Radical Demophilia. Reflections on Bulgarian Populism.”](#) *Eurozine*. Hozzáférés: 2014. május 15.
- Salinger, J. D. 1983. *Zabbegyző*. Fordította Gyepes Judit. Budapest: Árkádia.
- Takács Judit. 2004. „Olvasói levél.” *Magyar Narancs* (július 15.), 4.
- Takács Mária, rend. 2009. *Eltűnkolt évek*. Fórum Film Alapítvány (Magyarország).